

A MAGYAR MADÁRTAN 150 ÉVE

Újabb 75 év

A második világháború az élet minden területén határvövet képez. Az események hatására megváltozott a világ és már nem volt ugyanaz, mint előtte. Ez bizonyos mértékben a magyar madártan történetére is igaz. A háború utáni időszakban kezdte felismerni az emberiség, hogy milyen mértékű pusztítást tud okozni a harcmezőn kívül is, így a század második felében elkezdtek kibontakozni a bolygó jövőéért aggódó környezet- és természetvédelmi vonatkozású törekvések. Magyarországon is egyre több ilyen irányú intézkedés lépett életbe. 1973-ban létrehozták hazánk első nemzeti parkját Hortobágyon, jelentős szerepet adva ezzel az élőhelyek megóvása és a madárvédelem számára. A jelen cikkben az 1944-től napjainkig terjedő 75 év fontosabb állomásait, intézményeit szeretném ismertetni, különös tekintettel a madarak védelmére.

A háború után

A Madártani Intézet és annak minden, fél évszázad munkájával egybegyűjtött, felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye, beleértve az akkor már világszerte ismert könyvtári állomány jelentős részét is, megsemmisült 1944-ben mikor az Intézet budai épületét találat érte. Az újjászervezés Vertse Albert vezetésével kezdődött meg, azonban nem kevés nehézségbe ütközött.

Igyekeztek helyreállítani a korábbi gyűjteményeket, madárgyűrzési adatokat, azonban kevés sikerrel eltekintve csak azokat lehetett újra összegyűjteni, amelyek korábban már közölve lettek valahol. A gyűrzési munkálatokat tovább nehezítette, hogy nem volt jelölésre felhasználható gyűrű sem. Ennek orvoslására nagy segítség érkezett Svájc-ból és Csehországból, így az akkor már 35 éve megkezdett munka nem szakadt meg. 1951-ben új feliratú gyűrűsorozatokkal indult meg ismét a hazai jelölőgyűrűk kibocsátása.

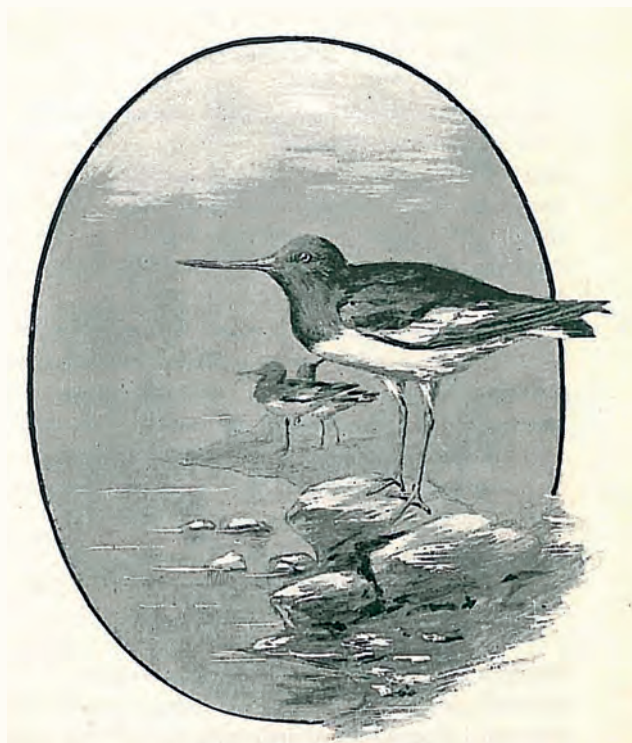
A '70-es évek elejére sikerült ismét nemzetközi színvonalúra emelni az ornitológiai szakkönyvtár állományát. Ebben elvülhetetlen érdeme volt Keve Andrásnak, akinek a nevét 2008 óta viseli a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár.

A budai Jókai-kertben (1975-től természetvédelmi terület és 2007 óta védett történeti kert) található intézményben több mint tízezer kötetnyi könyv és a húszezetet is meghaladó hazai és nemzetközi folyóirat-kötet tartalmazza a madártani ismereteket.

A magyar természetvédelem következő mérföldköve a Hortobágyi Nemzeti Park 1973-as megalapítása, melyet egy év múlva követett a magyar madártan napjainkig meghatározó szervezetének létrehozása.

Magyar Madártani Egyesület

Mai nevén, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME), 1974 január 6-án alakult, így idén töltötte be működésének 45. évét. Jelenlegi elnöke Bajor Zoltán, ügyvezető igazgatója Halmos Gergő. Az Egyesület fokozatosan egyre szélesebb körben fejt ki tevékenységét az évek múlásával. Alakulása után, három éven belül csaknem megduplázódott a helyi csoportok száma, így 1977-ben már 31 alegység működött. A természetvédelemnek, a fajok megóvásának rendkívül fontos szerepe van az Egyesület életében, amely törekvés megvalósítása érdekében élőhely-, és fajvédelmi programokat indítanak, valamint hazai és nemzetközi pályázatokban vesznek részt.

A legkorábbi ilyen törekvés a Ragadozómadár-védelmi Szakosztály létrehozása volt (1976). Már régóta fennálló probléma a ragadozó madarak mérgezése, ami nemcsak a madarak pusztulását eredményezi, hanem erőteljesen csökkenti a populációk utánpótlását is. Ugyanis a legtöbb ragadozó madárra az 1-3 tojásból álló átlagos fészekaljméret jellemző, ezért viszonylag lassabb a szaporodási ütemük, ezért a fészkek és fiókák védelme is kiemelten fontos. Ennek érdekében már a '70 évek végén egész napos fészekőrzési programot indítottak.

1976 azért is jelentős, mert attól az évtől kezdődően az MME felügyeli és irányítja a hazai madárgyűrűzési tevékenységeket (például engedélyek és jelölő gyűrűk kibocsájtása, oktatás). A szervezett keretek között történő adatfelvétel érdekében hamarosan megnyíltak az első madárvárták is (Fülöpháza, Fehértó, Sumony, Ócsa stb.) az „Actio Hungarica” madárgyűrűzési hálózat részeként.

A madárvédelemre történő összpontosítás és a társadalom mozgósítása érdekében 1979-ben indul útjára az „Év madara” program. A közönség – 2011 óta online szavazással – évente általában egy fajt választ (olyan fajok közül, melyek védelmében az Egyesület aktívan részt vesz), de rendhagyó kivételek előfordultak már, amikor fajcsoportokat (fecskék, cinegék, harkályok, pacsirták) emeltek ki az adott év jelképévé. Ugyanaz a madár adott esetben újraválasztható egy másik évben is. Idén a gólyatöcs

(*Himantopus himantopus*), a program indulása óta első ízben lett az év madara (bővebben lásd keretes ismertetőnket).

Az MME oktatási tevékenységei közül kiemelendő az 1981-ben létrehozott Madarász Suli, amit 1992-ben a Madarász Ovi követett. Zsoldos Árpád és Tompai Katalin ötletéből bontakozott ki ez a két lehetőség, melyek célja a természet védelmének és a madarak ismeretének bővítése az érdeklődő fiatalság körében.

A nemzetközi természetvédelem területén is élen jár az Egyesület. 1986 óta kapcsolatban áll a Természetvédelmi Világalappal (WWF - World Wide Fund for Nature), mely együttműködés részeként a WWF magyarországi szervezete – 1991-es megalakulása óta – aktívan részt vesz a ragadozómadár-védelmi programokban. Az ilyen tevékenységek jelentőségét mutatja, hogy mind hazai, mind nemzetközi szinten elismerések övezik az MME munkáját. 1988-ban Pro Natura díjjal tüntették ki az Egyesületet, mely díjat később több szervezeti egység és tag ismételten elnyert. 1989-ben az Angol Királyi Madárvédelmi Társaságtól (Royal Society for the Protection of Birds) Európa-díjat kapott a szervezet, majd 1991-ben a Természetvédelmi Világszövetség (International Union for Conservation of Nature) tagjává választotta.

Érdekes egybeesés, hogy épp abban az évben (1993), amikor a Madártani Intézet 100 éves, újult meg a nemzetközi madárvédelmi szövetség BirdLife International

néven, melyben az MME továbbra is képviseli Magyarországot. Schmidt Egon alapításával újtára indult a mai napig folyamatosan megjelenő Madártávlat folyóirat (főszerkesztője Orbán Zoltán), melyben a legfontosabb madárvédelmi, fészkelési, vonulási eseményekről számol be az Egyesület, közérthető, barátságos formában.

A társadalmi aktivitás fokozásának újabb mérföldköve a 2002-ben elindított Madárbarát kert program, amely mára már kiterjed az oktatási intézményekre, sőt panel- és munkahelyi épületekre is. A program célja a madárvédelmen túl a mindennapi élet színesítése. Mesterséges odúk, itatók és madáretetők kihelyezésével és rendszeres gondozásával saját környezetünkben tudhatjuk az állatvilág szín pompás és legváltozatosabb hangú képviselőit. Bárki csatlakozhat ehhez a programhoz, melyben az aktív és hosszantartó részvételt elismerő táblácskával jutalmazza az MME, és harsogó énekkel a madarak.

Az állatok engedély nélküli pusztítása hosszú ideje jelent problémát a természetvédelemben. Az ilyen esetek visszaszorítása érdekében, hazánkban először képezték ki hivatásos keresőkutyát a Helicon parlagisas-védelmi program részeként. A Falco névre hallgató képzett négylábú a tetemek és mérgezett csalik felkutatásában vesz részt 2013 óta. Eredményességét mutatja, hogy már az első évben 64 többségében madár-, de emlős és hüllőfaj esetében is sikerült nyomokat találni, melynek köszönhetően, habár még nem szűnt meg teljesen, de csökkenő számban fordulnak elő mérgezések.

Az Egyesület azonban nemcsak a madarak védelmében, hanem a kétéltűek és hüllők, valamint az emlősök megóvásában is szerepet vállal. Ezen tevékenységek összefogására és irányítására szakosztályokat is létrehozta.

Nem lenne teljes a kép a Magyar Madártani Egyesület sokrétű munkásságának bemutatásáról, ha néhány szót nem említenénk napjaink információtechnológiai lehetőségeinek felhasználásáról. 2016 óta az Egyesület honlapján elérhető tudástárakban jelentős mennyiségű információ érhető el Magyarország madarairól, kétéltűiről és hüllőiről. Ezen felül a Natura 2000 védettséggel rendelkező területek kiemelt fajairól és élőhelytípusairól is tájékozódhatunk. A hordozható készülékek világában megkönnyítik a határozást az olyan alkalmazások, mint a Madárhatározó és a Kétéltű- és hüllőhatározó, melyeket telepítve máris fellelőzhetjük 367 hazai madárfaj, valamint 17 kétéltű- és 18 hüllőfaj adatait, sőt képeket, valamint hanganyagot is találunk hozzájuk, mindezt egyben, a zsebünkben is elférő eszközön.

Az MME nyomtatott kiadványai

Habár az MME által eddig kiadott összes nyomtatott terméket nem áll módomban ismertetni (de továbbiakért lásd a cikksorozatban felhasznált irodalmakat), azonban úgy gondolom, hogy közülük legalább kettő külön emítést érdemel.

A BirdLife International magyarországi és egyben a Magyar Madártani Egyesület hivatalos tudományos folyóirata az évente két alkalommal megjelenő **Ornis Hungarica**. 2019-ben 27. évfolyamával érkezik az 1991-ben alapított lap. A madártan számos területéről, főleg az ökológia, viselkedésökológia, anatómia (fosszilis maradványok), biogeográfia és konzervációbiológia

vonatkozásában közlik a hazai és külföldi ornitológusok tanulmányaikat. A 20. évfolyamtól kezdődően jelentős változáson esett át a lap, melynek köszönhetően 2018 végére már a legnagyobb nemzetközi tudományos adatbázis, az Elsevier gondozásában működő Scopus is felvette listájára olyan folyóiratként, melyre érdemes figyelni. Ez egyfajta elismerés mind a szerkesztőségnek, mind pedig a lapban megjelent tanulmányok szerzőinek, hogy színvonalas munkájuk révén nemzetközileg is figyelemre méltó és egyre inkább növekvő teljesítményt sikerül elérni a közlemények idézettsége tekintetében.

Mindemellett meg kell emlékeznünk a madárgyűrűzés 1908-as meghonosításának 100 éves időszakát felölelő centenáriumi **Magyar madárvonulási atlasz** 2009-es megjelenéséről. Az immáron 10 éves gyűjtemény, amely a madárvonulás kutatásának történetétől, eszközeinek bemutatásától, a vonulási viselkedés és az azt befolyásoló tényezők ismertetésén át, egészen a fajok részletes adatainak közléséig, máig elvülhetetlen információkat szolgáltat mind szakmai, mind pedig érdeklődő körökben. A hazai madárfajok közel háromnegyedének vonulási szokásairól, megkerüléseiről, költési és telelési területeiről szerezhetünk ismereteket a könyv fellapozásával.

Madármentés Magyarországon

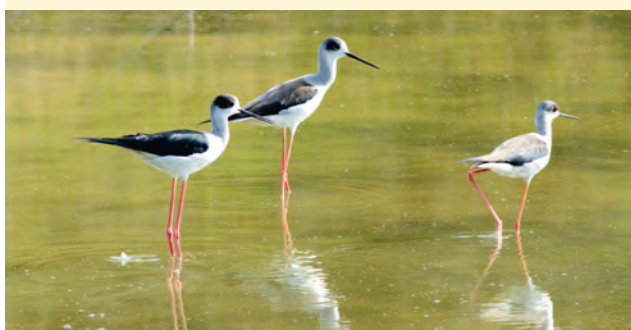
Az állatok nem képesek magukról gondoskodni, ha fiatalok vagy sérültek. Ez az állapot ösztönöket indít be az emberekben, hogy segíteni próbáljanak a bajbajutottakon. Az ilyen érzelmektől vezérelve naponta több

GÓLYATÖCS (*Himantopus himantopus*)

Feltűnően hosszú lábú, fekete-fehér színezetű (akárcsak a gólya) partimadár. Vonuló madár, hazánkba március-április hónapjaiban érkezik és rendszeresen költ. A faj világviszonylatban nem fenyegetett. Magyarországon fokozottan védett (eszmei értéke 250 000,- Ft). 2019-ben az év madarának választották.

Főleg szikeseken, nedves réteken, sekély vízborítású helyeken figyelhető meg, mely élőhelyek védelmével és megfelelő kezelésével biztosítható az állomány fennmaradása. Gyakran látható gulipánok társaságában. Telepekben vagy egyedül fészkel olyan helyen, ahol a fészket víz és maximum 30 cm magas növényzet veszi körül. Fészket talajmélyedésbe helyezett növényi részek alkotják. Fészkalja 3-5 tojásból áll. Főleg rovarokat és más gerincteleneket fogyaszt, melyeket a vízpartról, illetve a vízfelszínről gyűjt. Hosszú lábai segítségével mélyebbre is képes gázolni. Testhossza 35-40 cm, szárnyfesztávolsága 67-83 cm. Testtömege, ivartól függetlenül 150-210 g.

Magyarországi állománya ingadozást mutat, 200-1000 költőpár között változik. A gyűrűzési adatok alapján 1951 óta 345 egyed kapott jelölést. Ebből 18 példány hazánkban, 4 pedig külföldön került meg. Magyarországon eddig 10 külföldön gyűrűzött egyedet láttak viszont, legtávolabbról Portugáliából (2507 km). A legidősebb gyűrűs madár több mint 9 éves volt.

(Forrás: Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2019) *Magyarország madarai: Gólyatöcs*. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-himhim>)

megkeresés érkezik, mind az MME munkatársaihoz, mind pedig nemzeti parkok őreihez, állatkertek, illetve állatmenhelyek gondozóihoz. Az elárvult vagy sérült madarakat, főként önkéntes alapon működő hálózat látja el Magyarországon.

A szűkös források ellenére az ország különböző régióiban, csaknem 10, kifejezetten erre a célra szakosodott madármentő állomás üzemel napjainkban. A vadmadarak gyógyításának alap gondolata (nyilván a háziállatok orvosi ellátása sokkal korábbra nyúlik vissza) a '80-as évek elején indult. Addig nem létezett olyan intézmény, mely a vadmadarak gyógyításával és madárpark (látogatóközpont) üzemeltetésével egyaránt foglalkozik.

Déri János neve sokaknak ismerősen csenghet a Hortobágyi Madárpark és a Madárkórház Alapítvány kapcsán. A szakszerű orvosi ellátás adományként kapott műszerek segítségével 1999-ben indulhatott meg. A Madárpark kerttel és röpdével is rendelkezik, ahol a gyógyuló madarak között szabadon sétálhatnak. A kórház különlegessége, hogy a lábadozók és a műtő is megtekinthető látványkórház jelleggel, de természetesen a látogatók okozta zavarás csökkentése érdekében a madármentést és gyógyítást bemutató kiállítást is berendeztek az épületben.

A Madárkórház Alapítvány végzi az országos madármentés koordinálását. Összesen több mint 30 hivatalos központ működik a megyékben, ahol szakszerű ellátást tudnak biztosítani a sérült egyedeknek. Néhány éve nyitotta meg kapuit a jászberényi Sasközpont, ahol a mérgezés vagy lövés áldozatául esett nagyragadozó madarak épülhetnek fel. Mindemellett fontos szemléletformáló szerepe is van az intézménynek, hiszen a látogatók megismerhetik a hazai ragadozó fajokat és azokat a veszélyforrásokat, amelyek fenyegetik ezeket a madarakat.

Említésre méltó még a kőszegi Chernel-kert, melynek alapjait, különleges növények ültetésével még maga Chernel István fektette le 1896-ban. A több száz növényfajt bemutató arborétumon kívül madármentő központ is működik a több hektáros területen.

A megnevezett intézmények, központok és kertek, mindazon túlmenően, hogy a madártannal ismerkedni vágyó Olvasók, remélhetőleg felkeresendő célpontjai lesznek, azért is meglátogatásra javasoltak, mert részeseivé válhatunk annak a nagyszabású munkának, melyet összefoglalóan Magyar Természetvédelemnek nevezhetünk és gyökereiben legalább 200 évre nyúlik vissza.

NAGY JENŐ

IRODALOM

- Csörgő, T. és mtsai. (szerk.) 2009. Magyar madárvonulási atlasz. *Kosuth Kiadó*, Budapest.
- Keve, A. 1954. A Magyar Madártani Intézet 1933-1950. évi madárjelölési. XV. jelentés. *Aquila*, 55/58: 89–107.
- Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 2019. Honlap <http://www.mme.hu>
- Ornis Hungarica 2019. Honlap <http://ornis.hu>
- Pátkai, I. 1955. A Magyar Madártani Intézet 1951-53. évi madárjelölési. XVII. jelentés. *Aquila* 59/62: 253–273.

KÉPEK

1. Csigaforgató (*Haematopus ostralegus*); Az északi Madárhegyek, Madarász Gyula
2. Csikosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*); Avifauna neerlandica, Csörgey Titusz
3. Gólyatöcs (*Himantopus himantopus*); Avifauna neerlandica, Csörgey Titusz
4. Sárjárom (*Calidris falcinellus*); Avifauna neerlandica, Csörgey Titusz
5. Póling (*Numenius arquata*); A madarak hasznáról és káráról, Csörgey Titusz

A gólyatöcsről a képeket Löki Viktor és Csörgő Tibor készítette.

E SZÁMUNK SZERZŐI

CSABA GYÖRGY: Professor Emeritus, az MTA doktora, Budapest; **IZSÁK JÁNOS:** ny. egyetemi tanár, ELTE Állattrendszertani és Ökológiai Tanszék, Budapest; **KISS LÁSZLÓ:** fizikus-csillagász, az MTA levelező tagja, az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont főigazgatója; Budapest; **KOVÁCS GERGŐ:** PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Debrecen; **NAGY JENŐ:** doktorjelölt, Debreceni Egyetem Juhász-Nagy Pál Doktori Iskola, Debrecen; **PAULOVKIN ANDRÁS:** Semmelweis Egyetem, Budapest; **SIMONYI MIKLÓS:** MTA Természet tudományi Kutatóközpont, emeritus tudományos tanácsadója, Budapest; **TÓSZEGI ZSUZSANNA:** PhD, c. egyetemi docens, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest; **VENETIANER PÁL:** akadémikus, MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont, Biokémiai Intézet, Szeged;

Kérjük, adója 1%-ával idén is támogassa a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ismeretterjesztő tevékenységét!

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Adószám: 19002457-2-42

A tavalyi évben 259 119 Ft felajánlást kapott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, melyet az ismeretterjesztés népszerűsítésére fordítottunk.

Köszönjük múlt évi felajánlását!